

УДК 378:37.091.12:75-051]:003.077

Силко Роман

ORCID 0000-0002-1490-4241

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецьких дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: sylko.roman@gmail.com

Силко Євген

ORCID 0000-0002-9698-4993

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецьких дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: evgen_silko@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЛІГРАФІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ХУДОЖНИКІВ

У статті подано та обґрунтовано особливості використання каліграфії у професійній підготовці художників. Розкрито потенціал каліграфії у формуванні художньо-графічної компетентності студентів, їх творчого й образно-асоціативного мислення. Обґрунтовано використання конкретних каліграфічних технік, завдань, інструментів та матеріалів у освітньому процесі.

Мета роботи – розкрити значення та особливості використання каліграфії у професійній підготовці художників; обґрунтувати використання певних каліграфічних технік і завдань у освітньому процесі.

Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи: аналіз педагогічної, психологічної літератури; порівняння, систематизація, узагальнення, інтерпретація отриманих результатів з проблеми дослідження.

Наукова новизна. Подано і обґрунтовано особливості використання каліграфії у професійній підготовці художників. Наведено і описано конкретні каліграфічні завдання, техніки та матеріали.

Висновки. Ми зупинилися лише на декількох ключових (на наш погляд) формах та особливостях використання каліграфії у професійній підготовці майбутніх художників. Інтердисциплінарний характер каліграфії уможливорює її використання як складової частини освітніх компонентів професійної підготовки художників, а також введення її як окремого освітнього компоненту. Основною формою виконання каліграфічних завдань в умовах освітнього процесу є підсумкова шрифтова композиція як завершений результат творчих та технічних пошуків у різних видах каліграфії. Потенціал каліграфії полягає у формуванні художньо-графічної компетентності майбутнього фахівця, почуття його етнічної приналежності, навичок *soft skills* та розвитку творчого й асоціативно-образного мислення.

Подальших досліджень потребують питання використання у освітньому процесі таких синтетичних мистецьких форм як експресивний живопис, нео-каліграфія, каліграфічний орнамент та їх місце у освітній програмі підготовки художників.

Ключові слова: каліграфія, шрифтова композиція, професійна підготовка, леттерінг.

Постановка проблеми дослідження. Каліграфія (з грецької – «красиве письмо») – одна з галузей образотворчого мистецтва. Усталене визначення каліграфії звучить так: «мистецтво оформлення знаків у експресивній гармонійній та майстерній манері» [7]. Початково каліграфія як мистецтво письма виконувала винятково інформаційну функцію. З розвитком друкарської справи ця функція змінилася, а нині й повністю зникла. Сьогодні це затребуване й популярне мистецтво. Підтвердженням цього може слугувати існування в Україні міжнародних фестивалів каліграфії □ фестиваль каліграфії та типографії «Рутенія» (Київ), фестиваль каліграфії, шрифтового та книжкового дизайну «Простір літер» (Луцьк) та численних виставок каліграфії («Українські літери», «Театр каліграфії», «Філософія каліграфії» тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість досліджень каліграфії мають суто мистецтвознавчий характер. Досліджень, присвячених освітнім аспектам каліграфії досить обмежена кількість. Так дослідники Т. Агеєнко, К. Корсікова, С. Нікуленко вивчають особливості каліграфічної підготовки майбутніх педагогів. О. Шпак досліджує розвиток каліграфії у освітній спадщині зарубіжжя. Застосування китайської каліграфії у практиці сучасного дизайну вивчає Джоу Чен. Слов'янській каліграфії у її історичній ретроспективі присвячені дослідження В. Мітченка. Відтак постає питання дослідження каліграфічної підготовки майбутніх художників.

Мета роботи – розкрити значення та особливості використання каліграфії у професійній підготовці художників.

Методологічною основою дослідження є загальнотеоретичні методи: аналіз педагогічної, психологічної літератури; порівняння, систематизація, узагальнення, інтерпретація отриманих результатів з проблеми дослідження.

Наукова новизна. Подано і обґрунтовано особливості використання каліграфії у професійній підготовці художників. Наведено і описано конкретні каліграфічні завдання, техніки та матеріали.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна каліграфія є доволі різноманітною – від побутових рукописних написів у листівках до високого мистецтва у якому експресія написаного рукою знаку не завжди породжує чіткі літерні форми. Така розмаїтість і пластичність цього мистецтва уможливило використання його елементів у процесі професійної підготовки художників. «Важливим у формуванні естетичних потреб і загального культурного розвитку майбутнього фахівця художнього профілю є комплексний вплив на особистість різних видів мистецтв у процесі професійного навчання» [5]. Сучасне мистецтво ламає межі, адже дуже часто воно саме існує на межі – жанру, стилю чи напрямку. Елементи каліграфії при цьому стають органічною частиною художнього образу творів різних видів образотворчого мистецтва – від листівок до величезних муралів. Тому мистецтво каліграфії має бути присутнім у тій чи іншій формі у професійній підготовці художників.

Каліграфічна підготовка майбутніх художників має стати ефективним елементом формування їх художньо-графічної компетентності [1]. Заняття каліграфією додатково розвивають компетентності студентів з композиції, шрифтів, рисунку, кольорознавства та матеріалознавства. Каліграфія дозволяє реалізувати міждисциплінарні, інтегративні засади освітнього процесу, акцентуючи увагу на її комунікативній сутності, історичній обумовленості та національній специфіці. Також каліграфію можна розглядати як форму віддзеркалення індивідуальності митця через авторську інтерпретацію різних мистецьких технік [6].

Окрім того каліграфічна підготовка сприяє особистісному й творчому розвитку студентів, розвитку їхніх навичок *soft skills*. Каліграфія здатна позитивно впливати на нейронні мережі мозку та покращувати його когнітивні функції, виступаючи потужним арт-терапевтичним засобом [6, 181]. Вона: – активізує та змушує гармонійно працювати обидві півкулі головного мозку, адже поєднує і творчість, і логіку; – вчить контролю над собою та дозволяє упорядковувати думки; – прищеплює смак до краси і гармонії; – виводить комунікативні навички на новий рівень (за П. Чобитько). Коли людина оперує трьома пальцями (великим, вказівним і середнім), відбувається активізація пов'язаних з ними лобових часток головного мозку і, як наслідок, – процесів мислення.

Перейдемо безпосередньо до особливостей використання елементів каліграфії у освітньому процесі.

Починати варто з вироблення навичок письма класичними каліграфічними інструментами – широким пером, гострим пером та брашпенем. Фахівці радять починати з широкого пера, адже з нього починалася уся каліграфія. Воно дає змогу виробити техніку, а ще ним легко писати. Це перо дає краще розуміння літер та елементів їх створення. Гостре перо дозволяє змінювати товщину літер залежно від натиску. Але це складний інструмент у використанні. Щоб ним оволодіти, потрібен час та зусилля. Брашпен □ із зазначених інструментів – найскладніший. Він дає найбільшу волю у написанні, а це погано для початківця. Спочатку треба виробити техніку.

Стилі каліграфії плоским пером □ Римський капітальний, Унціал, Каролінзський курсив, Ротунда. Сучасна каліграфія сформувалася історично на основі письма пласким інструментом (паличкою, пензлем, пласким пером тощо).

Стилі каліграфії гострим пером – коперплейт, спенсеріан, американський курсив, сучасний скоропис. Краса класичної каліграфії гострим пером закладена у точності й пластичності ліній, у ритмі та певних законах письма.

Щодо інструментів, то писати можна будь-чим. Окрім наведених вище класичних інструментів, корисно навчитися імітувати каліграфію гострим і пласким перами за допомогою лінерів, маркерів та брашпенів (Pilot Parallel Pen 3.8 mm, Pilot Parallel Pen 2.4 mm). Це дозволяє краще виявляти творчу індивідуальність. Основними формами роботи у техніці класичної каліграфії будуть вправи, каліграфічні написи та текстові композиції.

Окрім класичної каліграфії ефективним буде використання так званої *абстрактної каліграфії*. Цей напрям з'явився на початку 50-х років у японській школі каліграфії. Ієрогліфи написані в цьому стилі практично втратили конкретне смислове значення і дали імпульс експресивній імпровізації. Абстрактна каліграфія більш відкрито та безпосередньо доносить до глядача думки автора, його почуття, настрої, зберігаючи при цьому традиційну культуру володіння пензлем та тушшю.

У сучасній каліграфії все більше втрачається сенс і все важливішою стає форма. Під впливом каліграфії й швидкого сприйняття інформації головне не те, що написано, а як воно написано. Сучасна абстрактна каліграфія відмовляється від літер взагалі (за Т. Макаром). Тут не потрібно вчити класичні шрифти, виводити літери з дотриманням пропорцій і думати як їх трансформувати, для гармонійного поєднання. Необхідними є чіткі каліграфічні елементи, їх різноманіття, відчуття композиції. Студенти зрозуміють у засвоють закони композиції та ритміки, навчаться сприймати каліграфію абстрактно і створювати виразні каліграфічні роботи у сучасній стилістиці. Робота в стилі абстрактної каліграфії дозволяє опанувати:

- композицію в каліграфії;
- основи роботи з широким пером (Parallel pen) (інструмент Parallel Pen 3.8.);
- основні принципи створення абстрактної композиції;
- побудову композиції на основі каліграфічних елементів.

Окремої уваги потребує вивчення елементів слов'янської каліграфії. Це дозволить реалізувати етнографічно-культурологічний підхід у мистецькій освіті, структурування змісту освіти на основі вивчення етнічної специфіки української культури у підготовці художників. Таким чином каліграфія визначається як важлива практична традиція етносу, адже студент долучається до надбань вітчизняної культури, що сприяє формуванню почуття етнічної приналежності [6, 62].

Багато людей, коли чують слово «каліграфія», уявляють собі східні її зразки і не знають, що існує багато слов'янських надбань у цьому мистецтві. Коли ж ми говоримо про власне слов'янську каліграфію, то вона поділяється на чотири основні стилі.

В'язь – один з типів кириличного декоративного письма, поширеного у пам'ятках писемності українців. Завданням в'язі є раціональне розміщення тексту у призначеному для нього просторі із застосуванням різних способів компактного розміщення літер. Іноді в'язь порівнюють із готичним стилем, бо у них схожі характери ліній: звужені і видовжені по вертикалі. Цей стиль – відображення і минулого, і українських реалій.

Устав. Це тип написання кириличних літер слов'янського алфавіту, який характеризується суворою геометричністю, відсутністю нахилів літер і проміжків між словами. Устав – це квадратні літери у конструкції. Протягом часу вони видозмінювалися, що було зумовлено потребою швидкого переписування текстів, і стилі ставали більш практичними. Так виник напівустав – спрощений варіант уставу, що значно пришвидшував письмо.

Скоропис. Йому притаманні скорочування слів, виноси літер над рядком, варіації форми тих самих літер залежно від їх сусідства, пов'язування літер у слові та закарлючкваті розмахи пера. Скоропис – «своєрідний джаз у літерах» [4].

Частиною слов'янської каліграфії та сучасними експериментами є так звані *лігатури* – поєднання кількох знаків в один. Дослідник В. Мітченко зауважує, що «такий конструктивний прийом поєднання двох, трьох букв у слові в один знак був поширеним явищем в українській шрифтовій культурі, але по-різному використовувався в рукописних шрифтах XI-XIX ст.» [3, 253]. Створення подібних лігатур сприятиме підвищенню художньої виразності шрифтових композицій студентів, розвитку їх творчо-асоціативного мислення.

Ще одним різновидом каліграфії, який можна використовувати у професійній підготовці майбутніх художників є *Леттерінг* – єдині в своєму роді кілька букв, виготовлених (намальованих, вирізаних) для однієї конкретної ситуації. Його головна відмінність – акцент на графічну складову: унікальні форми, які поєднуються один з одним в конкретному слові або фразі. Шрифт – це малюнок в графіці, набір букв і знаків, які разом представляють собою цілісну систему, як у стилізованому, так і в композиційному плані [2]. Характерні ознаки леттерінгу:

- це унікальні у своєму роді літери, написані для унікального напису, назви чи проєкту;
- це напис, де кожен символ пишеться вручну;
- літери складають єдину стилізовану композицію.

Леттерінг – це органічне поєднання каліграфії, графіки та живопису.

Існує багато підходів до виконання леттерінгу, його видів.

Омбре. Головна особливість – плавна зміна кольору або тону. Це можуть бути як відтінки одного кольору (або тону у монохромному варіанті) так і різні кольори, що перетікають одне в одного. Напряму переходу теж можна обирати на свій смак: низу-вгору, зліва-направо, від літери до літери.

З проробкою фону. Той випадок, коли фон має не менше значення, ніж символи поверх нього. Це можуть бути яскраві плями, малюнок, коллаж.

З проробкою деталей. У цьому випадку акцент також зміщується з літер, але тепер на декорації. Текст можна доповнювати квітами, предметами, унікальними завитками та іншими зображеннями.

Об'ємний, 3D. Один з найскладніших прийомів, адже потрібна детальна проробка та розуміння перспективи.

Вінтажний. Характеризується наслідуванням стилей минулого із особливими кольорами, засічками, текстурами та декоративністю.

У стилі графіті. Графіті – це ціла субкультура, яка стоїть осторонь від інших стилів. Але як тільки малюнок у стилі графіті потрапляє на папір за допомогою ручки, фломастера чи олівця, результат можна сміливо назвати леттерінгом.

Готичний. Досить похмурий стиль з відсилкою до середньовіччя на основі готичних каліграфічних шрифтів.

Укладений у малюнок. Той варіант, коли спочатку промальовуються чіткі межі для літер, а потім літери вписуються у цей силует.

Близьким до леттерінгу є виконання завдання «слово-образ». Суть завдання полягає у тому, що на основі обраного слова потрібно розробити асоціативно-образну шрифтову композицію. Основою такої композиції мають стати виключно літери обраного слова, певним чином модифіковані. Таке завдання максимально розвиває комбінаторні навички та асоціативно-образне мислення, а також увагу до деталей та лаконізм.

Сучасним напрямом поєднання каліграфії та графіті є так зване «каліграфіті». Творцем його є Нільс Шу Мельман – нідерландський митець. Виконання ескізів до великих муралів у стилі каліграфіті може бути ще одним ефективним використанням каліграфії у професійній підготовці художника. Цікавими і ефективними є завдання з розробки буквиць, монограм, художніх шрифтів.

Основною формою виконання каліграфічних завдань в умовах освітнього процесу є підсумкова шрифтова композиція як завершений результат творчих та технічних пошуків у різних видах каліграфії. Критеріями оцінювання таких робіт можуть бути (за Т. Агеєнко):

- висока культура художнього виконання;
- оригінальний композиційний задум;
- дотепні смислові акценти [1].

Висновки. Ми зупинилися лише на декількох ключових (на наш погляд) формах та особливостях використання каліграфії у професійній підготовці художників. Інтердисциплінарний характер каліграфії уможливорює її використання як складової частини освітніх компонентів професійної підготовки художників, а також введення її як окремого освітнього компоненту. Потенціал каліграфії полягає у формуванні художньо-графічної компетентності майбутнього фахівця, почуття його етнічної приналежності, навичок soft skills та розвитку творчого й асоціативно-образного мислення.

Подальших досліджень потребують питання використання в освітньому процесі таких синтетичних мистецьких форм як експресивний живопис, нео-каліграфія, каліграфічний орнамент та їх місце у освітній програмі підготовки художників.

References

1. Агеєнко Т. А., Корсікова К. Г., Нікуленко С. І. Значення каліграфічної підготовки для майбутнього педагога у контексті художньо-графічної компетентності. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. №5 (56). 2023. С. 29-33
Ahieienko, T. A., Korsikova, K. H., Nikulenko, S. I. (2023). Znachennia kalihrafichnoi pidhotovky dlia maibutnoho pedahoha u konteksti khudozhno-hrafichnoi kompetentnosti [The value of calligraphy training for a future teacher in the context of artistic and graphic competence]. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 5(56). 29-33. [in Ukrainian].
2. Лянна К. Леттерінг – це не шрифт. *Prodesign*. URL: <https://prodesign.in.ua/2019/02/lettering-tse-ne-shryft-abo-yak-rozibratysya-v-terminologiyi-typografiky/> (дата звернення: 05.05.2024).
Lianna, K. Letterinh – tse ne shryft [Lettering is not a font]. *Prodesign*. Retrieved from: <https://prodesign.in.ua/2019/02/lettering-tse-ne-shryft-abo-yak-rozibratysya-v-terminologiyi-typografiky/> [in Ukrainian].
3. Мітченко В. Лігатура в українських рукописних шрифтах XI-XIX ст. *Науковий пошук. Українська академія мистецтва*. Вип.16. с. 245-253.
Mitchenko, V. Lihatura v ukrainskykh rukopysnykh shryftakh 11–19 st. [Ligature in Ukrainian handwritten fonts of the 11th–19th centuries]. *Naukovyi poshuk. Ukrainska akademiia mystetstva – Scientific search. Ukrainian Academy of Arts*. Vyp.16. 245-253. [in Ukrainian].
4. Пилипчук М. Каліграфія – дивовижне мистецтво, відкрите для кожного. URL: <http://journ.univ.kiev.ua/files/kali2017.pdf> (дата звернення: 02.05.2024).
Pylypchuk, M. Kalihrafiia – dyvovyzhne mystetstvo, vidkryte dlia kozhnoho [Calligraphy is an amazing art open to everyone]. Retrieved from: <http://journ.univ.kiev.ua/files/kali2017.pdf> [in Ukrainian].

5. Принципи професійно-художньої освіти. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/9565/1/Професійно-художня%20освіта.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).
Pryntsyru profesiino-khudozhnoi osvity [Principles of professional art education]. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/9565/1/Професійно-художня%20освіта.pdf> [in Ukrainian].
6. Шпак О. Розвиток каліграфії в освітній практиці зарубіжжя. *Вісник кафедри Юнеско «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. Випуск 7. 2023. С. 53-65.
Shpak, O. (2023). Rozvytok kalihrafii v osvitnii praktytsi zarubizhzhia [Development of calligraphy in educational practice abroad]. *Visnyk kafedry Yunesko «Neperervna profesiina osvita 19 stolittia»* – Bulletin of the UNESCO Department «Continuous Professional Education of the 21st Century». 7. 53-65. [in Ukrainian].
7. Mediavilla C. Calligraphy: From Calligraphy to Abstract Painting. 1996. 336 p. [in English].

Sylko R.

ORCID 0000-0002-1490-4241

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Art Disciplines,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: sylko.roman@gmail.com

Sylko E.

ORCID 0000-0002-9698-4993

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Art Disciplines,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: sylko.roman@gmail.com

FEATURES OF THE USE OF CALLIGRAPHY IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF ARTISTS

The article presents and substantiates the peculiarities of the use of calligraphy in the professional training of artists. The potential of calligraphy in the formation of artistic and graphic competence of students, their creative and image-associative thinking is revealed. The use of specific calligraphic techniques, tasks, tools and materials in the educational process is substantiated.

***The purpose of the work** is to reveal the meaning and features of the use of calligraphy in the professional training of artists; justify the use of certain calligraphy techniques and tasks in the educational process.*

***The methodological basis of the research** is general theoretical methods: analysis of pedagogical and psychological literature; comparison, systematization, generalization, interpretation of the obtained results from the research problem.*

***Scientific novelty.** Features of the use of calligraphy in the professional training of artists are presented and substantiated. Specific calligraphic tasks, techniques and materials are given and described.*

***Conclusions.** We focused on only a few key (in our opinion) forms and features of using calligraphy in the professional training of future artists. The interdisciplinary nature of calligraphy makes it possible to use it as an integral part of the educational components of the professional training of artists, as well as to introduce it as a separate educational component. The main form of performing calligraphic tasks in the conditions of the educational process is the final font composition as a completed result of creative and technical searches in various types of calligraphy. The potential of calligraphy lies in the formation of artistic and graphic competence of the future specialist, a sense of his ethnic affiliation, soft skills and the development of creative and associative thinking.*

The issue of using such synthetic art forms as expressive painting, neo-calligraphy, calligraphic ornament and their place in the educational program of training artists requires further research.

Keywords: calligraphy, font composition, professional training, lettering.

Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Руденченко А. А.